

עוד בענין שומר פתאים ה' וסכנת הרבים

כב' ידידי הר"ר... שליט"א,

אחדשה"ט, רב תודות על התענינותך במש"כ בענין שומר פתאים ה'. לדעתך כל שהרבים אינם חוששין מאיזה טעם שיהיה עפ"ד אינו נחשב לסכנה. אין צורך להתחשב בעובדות ובמציאות האובייקטיבית, הכל תלוי בהחלטת הרבים. והעתקת מדברי גדולי הפוסקים אשר לדעתך נקטו בשיטה זו. כפי בקשתך ואות נפשך הטהורה, הנני בס"ד להשיב לך על דבריך/שאלותיך/השגותיך, אחת לא נעדרה. התשובה מתחלקת לשנים – החלק הראשון מענה לשאלותיך ע"פ ההנחה שיצאת ממנו. והחלק השני – היותר חשוב, בירור הטעות היסודית שבאותה הנחה. ונ"מ טובא להלכה בדיני נפשות, וכמו שיתבאר בס"ד.

ראשית דבריך ציינת לדברי הגאון בעל שם ארי' בסי' כ"ז. אכן בדברי הגאון הנ"ל לא מצאתי אלא חיזוק וסיוע למש"כ. וז"ל, ודע דאף בדברים שיש בהם סכנה מ"מ בדבר שהוא מנהגו של עולם ודרך הכרח אין לחוש דהרי ארבעה צריכים להודות וב' מהם הולכי מדברות והולכי ימים, הרי דאיכא בהם סכנה ומ"מ מותר לפרוש בספינה ולילך במדבר, ועיין באו"ח סי' רמ"ח לענין אם מפליגים סמוך לשבת אבל בחול שרי, ולמה לא יאסור משום סכנה כו' אלא ודאי בדברים כאלו אשר הם לצורך העולם אין איסור כלל, עכ"ל. הרי שכתב בעליל ושוב כפל דבריו, שמותר דוקא דרך הכרח ולצורך העולם. וכוונתו ברורה ומבוארת במש"כ דבר שהוא מנהגו של עולם – היי', שהוא מנהגו של עולם מצד הכרחיותו, ולא משום שבאות נפשם או בשרירות לבם נהגו כן. עי"ש איך שהגאון הנ"ל חזק תנאו שמותר דוקא לצורך, וחתם דבריו כך, וז"ל, ויצא לנו מזה דלפרוש לים הגדול לשוט היינו כדי לשוטט בעולם ולראות דברים חדשים וכדומה כמו שפירש"י מהראוי להרחיק מזה, רק לצורך מזונות או לסחורה כו' וכן ללכת במדברות ולכנוס באשר סכנות במקום שאין צורך והכרח בדברים ראוי להרחיק, שכל מה שהוא מנהגו של עולם אין לחוש לסכנה כמו שנתבאר, עכ"ל. כוונת הגאון במש"כ מנהגו של עולם כבר נתבארה וכוונתו במש"כ ראוי היי' שהדין נותן כן, שהרי לעיל כתב להדיא, וז"ל, דהירושלמי דקאמר דר"י כדעתי דאסור לפרוש בים הגדול היינו משום סכנה דאסור לסכן נפשו כמו שנתבאר מקרא דהשמרו מאד לנפשותיכם כו' וזה ג"כ כוונת הש"ס דידן דקאמר בשם ר"י דהבא ממדה"י לא יגלח משום שיצא שלא ברשות היינו ג"כ מצד איסור סכנה ובא רבא לפרש ולשוט דה"כ אסור ומשום סכנה כו', ע"כ. ולישנא דרבנן הוא לכתוב לשון ראוי על חיוב המוכח ומוכרח, וכה"ג אשכחן טובא בדברי הרמב"ם, עי' למשל פ"ה מתשובה הל' א', ב', וז"ל, רשות כל אדם נתונה לו כו' ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו כו' וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד על נפשו ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על מה שעשה כו'. וחזר ואמר הואיל ורשותינו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזר בתשובה ולעזוב רשענו כו', ע"כ.

העתקת דברי הגאון בעל ערוך לנר (שו"ת בנין ציון סי' קל"ז), וז"ל, והנלענ"ד דטעמא דרבנן דאע"ג דכלל בידינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפ"נ אחר הרוב זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו כגון בנפל עליו הגל דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא דאל"כ איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו ואיך מותר לכתחלה לכנוס לסכנה ולעבור על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם אע"כ כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב כו' וזה לענ"ד ג"כ טעמא דרבנן כיון דבעוד שלא נתעברה אין כאן סכנת נפשות לכן סמכינן אטעמא דמן השמים ירחמו שלא תבא לידי סכנה, עכ"ל.

אכן כבר נמנע הגר"ע (שו"ת אחיעזר חאה"ע סי' כ"ג) מלעשות מעשה על סמך דברים אלה, וז"ל, ועי' מש"כ בזה בתשו' בנין ציון סי' קל"ז בפלוגתא דרבנן ור"מ אי חיישינן במיעוטא כהאי כיון

דהסכנה לא הגיע עודנה כמו שמותר לירד בים, ובאמת קשה לשקול במשקל סברות מחודשות במקום סכנה, עכ"ל. הרי לך שסברא מחודשת היא, בלתי ידועה מן קדמת דנא, וע"כ נמנע מלסמוך עליה במקום סכנה. וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה ונכניס עצמנו במקום סכנה. ואם כן הוא אפי' לגבי הארז הגדול בעל ערוך לנר, היאך נעיז פנינו אנחנו אזובי קיר במקום סכנה לדמות ולאורויי היתרא ולעשות מעשה.

[וכשאני לעצמי, מסתפקנא טובא אם בכלל שייכים דברי הגאון בעל ערוך לנר למצב דידן. חדושו אשר חידש הוא שהולכין אחר הרוב שלא תתהווה סכנה, וכההיא דג' נשים שע"פ רוב אינן מתעברות, וממילא לפי הרוב יש לומר שלא תתהווה סכנה כלל. ואילו בנדון דידן שהמחלה כבר מצויה והולכת ומפלת חללים ר"ל כבר נתהוותה הסכנה, וכה"ג צריך לחשוש אפי' למיעוטא דמיעוטא, ועיין עליו].

ציינת לדברי הגרמ"פ זצללה"ה באג"מ (י"ד ב: מט, חו"מ ב: עו) בדבר עישון סיגריות, אכן דבריו אינם נוגעים כלל לענינינו שכפי שהמציאות היתה ידועה לו מדובר הי' במיעוטא דמיעוטא דסכנה כאשר כתב שם להדיא וז"ל, הדברים האלו שפרט אותם כו' לרובא דרובא דאינשי לא מזיק להו כלום כו' ולדברים האלו דמי עישון סיגריות כו', ע"כ. ואינו כן בענינינו מתרי טעמי. חדא, הרי קי"ל שאפי' אם מספר המתים פחות מאחד באלף (1%). נחשב ספק סכנה (ולא מיעוטא דמיעוטא), ומחללין את השבת (מ"א סי' ש"ל סק"ג). ועוד, כאשר מדובר בחיוב של ונשמרתם מאד לנפשותיכם וכן הכלל דחמירא סכנתא מאיסורא צריכים להתחשב גם בסיכויים של מחלה ונזק מבלי סכנת מות. הרי קי"ל (י"ד קטז:ב) שצריך ליזהר שלא לאכול בשר ודג ביחד מפני שקשה לצרעת, ע"כ. וגדולי האחרונים התייחסו לזה כדבר האסור משום סכנה, עי"ש ש"ך, ט"ז, ופתי תשובה ועוד. והנה מלבד 138,000 איש שנפטרו ממחלת קוב"ד במדינתנו, הרבה עוד נחלו באופן רציני, ומהם שעדיין סובלים קשה, ואין ידוע אם תעלה ארוכה לתחלואיהם ומכאוביהם. (וגם אין ידוע מה עלול ר"ל לצמוח מתחלואיהם הנמשכים.)

ומשני הטעמים הנ"ל גם דברי הגאון בעל שו"ת חלקת יעקב (חו"מ סי' ל"א) שדן בניתוח פלסטי (!) אינם שייכים כלל וכלל למצב המפחיד והמכאיב שלנו. מדת הסכנה בנידון דידי' רחוקה ממדת הסכנה ממחלת הקוב"ד כרחוק מזרח ממערב.

העתקת דברי הגרש"ז אויערבאך זצללה"ה (שו"ת מנחת שלמה ב: כט), וז"ל, ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקו"נ ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנכי בעניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נלענ"ד דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה ה"ז חשיב כספק פקוח נפש וקרינן ביה בכה"ג וחי בהם ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה כו', ע"כ.

אכן כוונת הגרש"ז ניכרת מתוך דבריו ובאמת מפורשת כל צרכה שמודדים לפי מדה זו של חוששין רק באם אינו ידוע אם בכלל איכא סכנה. הקטע הנ"ל בא כהמשך למה שכתב הגרש"ז לעיל מיני', וז"ל, מה שהביא דבשו"ת רע"א (סי' ס') כתב "דלא בעי סכנה ממש או ספק סכנה אלא שאיכא כאב וצער טובא ואפשר על צד הריחוק אחת מני אלף דיצמח מזה סכנה, דאף דאין אנו דנים אותו בכלל סכנה או ספק סכנה, מ"מ כיון דאיכא צד אפשרות לבוא לזה קורא בלשון סכנה", עכ"ל. וכהמשך לזה הציע הגרש"ז ספקו עד איפה הוא הגבול של ספק פקו"נ.

ומלתא דמסתברא טובא הוא, היכא שאין ידוע אם בכלל ישנו ספק סכנה אם לא, אזי תלוי הדבר באם חוששין. [ועל דרך זו נאמרו גם דברי החזו"א שהובאו בס' פאר הדור ח"ג, עמ' קפג-ד]. אבל מעולם לא עלה על דעת האי גאון וצדיק לומר שבמקום סכנה יש להתחשב במה שנהגו להעלים עין ולזלזל (בל' סגי נהור, שלא לחשוש).

וכדברינו הנ"ל כבר העיד עליו תלמידו הגדול הגרי"י נויברט זצלה"ה בס' שש"כ פל"ב הע' ב' (צויין שם בשולי הדף בשו"ת מנחת שלמה), וז"ל, דכל דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש, מותר אדם לסמוך על שומר פתאים ה' כי מה שקצרה יד האדם לדעת ולהזהר ממנו, הקב"ה שומר עליו, ממילא דבר שהעולם חוששין לו משום סכנה, הרי הוא בגדר סכנה, וכן גם דעת הגרש"ז זצ"ל, עכ"ל.

[אגב, מה שהעתיק הגרש"ז מדברי הגרעק"א אינו סותר לדברי ה"ה שהובאו להלכה במ"א סי' ש"ל סק"ג, אשר צויין לעיל בדברינו. דתמן במ"א מדובר היכא שכבר נתהוותה הסכנה (היא סכנת לידה) ונדונת כסכנה ואע"פ שאחת מיני אלף אינה מתה, אבל אצל הגרעק"א מדובר שע"צ הריחוק אחת מיני אלף תתהווה סכנה.]

בקשר לדברי הסברא שכתבת, כואב לי טובא להגיב עליהם אבל א"א להשתמט מזה. כתבת שהחילוק (בין נס לטבע) הוא רק בעיני העולם כו' וממילא קבעו לנו חז"ל דכל מה שבעיני האדם אין כאן שום סכנה או סכנה כזו כדאי לנו ליכנס בה אפי' לדברים של מה בכך, דהיינו דשו בי' רבים, אין כאן שום סכנה על פי דין, ע"כ. דברים אלו אינם נכונים כלל וכלל וחלילה להורות או להתנהג על פי דברים מוטעים אלו שהן ממש טעות בדבר מקרא.

הקב"ה ברצונו ברא עולם טבעי, כל', עולם המתנהג כפי חוקי הטבע שהטמין בו. הטבע הוא מציאות אובייקטיבית קבועה וקיימת. יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו. ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור (תהילים קמ"ח). [עי' בספר האנגלי ויגדל משה (עמ' 2-90) מה שאמר בזה כב' אחי הק' הגר"מ זצוקלה"ה]. מקרא מלא הוא, ומציאות שלמה היא – הקב"ה ברא עולם המתנהג ע"פ חוקי הטבע, וממילא אין לך חכם שיחלק בזה. הא לך למשל דברי החינוך (מצוה תקמ"ו, מצות מעקה), וז"ל, צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם, כי הא-ל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שיהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע שאם תפול אבן גדולה על ראש איש שתרכץ את מוחו או אם יפול האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח באפיו נשמת חיים בעלת דעת לשמור הגוף מכל פגע ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות והמה ינהגם ויפעלו במ פעולות. ואחר שהאל שעבד גוף האדם לטבע, כי כן חייבה חכמתו, מצד שהוא בעל חומר, ציוהו לשמור מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמר ממנו, ע"כ.

וכ"ה בעניינינו, הקב"ה גזר שוירוס קרונו"ה מזיק וגם ממית, וצונו להשמר כי הטבע שאנחנו מסורים בידו יעשה פעולתו עלינו (קרי בי', הוירוס עלול להדבק בנו ר"ל) אם לא נשמר ממנו. ולא הרשה לנו כלל להחליט שאין אנו חוששים.

ע"כ ח"א, המענה לפי הנחתך אתה. ועכשיו נבוא ב"נ בס"ד לח"ב, כאמור.

סכנת קוב"ד היא סכנת הרבים. דברי הפוסקים (שו"ת בנין ציון, אג"מ, חלקת יעקב) שלקטת דנים בסכנת יחיד. כבר כתבנו בס"ד מזה במאמרנו לך עמי בא בחדריך, ושם ציינו לדברי המ"א והשעה"צ. אבל ראוי להאריך בזה ולהבהיר את הדברים עוד.

הסכנה הכרוכה, למשל, בעישון סיגרות (מדובר בסכנה הצפוי' למעשן, ולא לאחרים שע"ז דן באג"מ), ניתוח פלסטי, נסיעה במכונית ותשמיש להג' נשים וכיו"ב מתיחסת ור"ל פוקדת את היחיד בתורת יחיד. העובדא שרבים עוברים ניתוח פלסטי אינה מעלה ולא מורידה ליחיד העובר נתוח כזה, ואין מעשי היחיד לא מעלים ולא מורידים לרבים. מדת הסכנה אינה משתנית לפי מספר הניתוחים. וממילא, כל כגון דא דנים אנו על סכנת יחיד. והשאלה העומדת בפנינו היא: האם החשש שיסתכן אדם פרטי זה קרוב או רחוק? אכן הוירוס מתפשט בין הרבים ובכגון דא אין מתחשבים רק במדת הסכנה הצפוי' ליחיד באשר הוא שם. וע"כ אפי' צויר שאחת מני אלף

אינו מת, אלא הרבה פחות מזה, אין בכך כלום אם ספק הוא שעל"פ ימות(ו) יחיד(ים) וכש"כ בענינו שבאם לא נזהר יפה יפה קרוב לודאי דימותו כמה וכמה, ר"ל. משל לה"ד, לזורק אבן שיש בה כדי להמית לגו קבוצה של בנ"א. אם הקבוצה מורכבת מעשרה בנ"א, הסכנה הצפויה לכל יחיד ויחיד היא גדולה. ומאידך, אם הקבוצה מורכבת מרבה, הסכנה לכל יחיד ויחיד היא קטנה ביותר, וחשש רחוק הוא לכל יחיד שיפגע. אכן מה בכך. מ"מ מדה אחת היא בשני המקרים הנ"ל שאחד מבין הרבים יפגע וימות. ופשוט כי לו יצויר שאם יתאמצו כל אותם עשרת אלפי איש יוכלו להעמיד מגן נגד האבן – חייבים לעשות כן, ופשיטא שאין היחיד רשאי לומר שבשבילי הוא חשש רחוק, וע"כ באם יתרשלו ולא יתאמצו דם הנפגע בראש כולם.

הנמשל: המחלה מתפשטת בין הרבים. אם לא נזהר כולנו יפה יפה המחלה תתפשט עוד ועוד, ותפיל עוד חללים ר"ל, וכאשר עינינו רואות באה"ק ולהבדיל במדינתנו בפלוריד"א ובעוד מקומות. הדרך היחידה להעמיד מגן נגד הוירוס (דהיי", למנוע התפשטותו) היא שכל אחד ואחד יזהר יפה יפה. ואפי' אם נאמר שכלפי כל יחיד ויחיד החשש שיחלה ויסתכן הוא חשש רחוק, מה בכך, מאחר שודאות גמורה היא שכמה וכמה ימותו ר"ל אם לא נזהר יפה יפה.

זאת ועוד. הוירוס מתפשט בין אנשים כך שמעשי האחד עלולים להשפיע על חבירו. למשל, האפשרות שראובן יחלה, אין זה נוגע רק לו, אלא גם לאחרים שאליהם בלא יודעין יעביר המחלה. ויתכן שאפי' אם ראובן לא יסתכן, המחלה תעבור ממנו ותדבק באדם אחר שכן יסתכן, וכל שכן אם תדבק במי שעלול להפגע. והוא דבר מצוי מכיון שא"א להפריד העלולים להפגע משאר בני אדם. פשוט הוא שבכגון דא חייב ראובן לשקול מעשיו לא רק כפי אחוזי הסכנה שבבילו אלא גם בהתחשבות באחוזי הסכנה לרבים. וגם מטעם זה אין הצטדקות כלל וכלל שלא להזהר יפה יפה, ולא שייך בכגון דא ההיתר של חשש רחוק מפני שאינו רחוק לרבים. וגם מטעם זה כל יחיד ויחיד חייב להזהר יפה יפה. ודוק בזה.

בידידות,

מאיר טברסקי

בין המצרים, אור ליום ששי עש"ק, י"ח תמוז